

Barta Róbert

C. A. Macartney (1895–1978) történetírói munkássága és írásai a Kiegyezésről¹

BEVEZETÉS

Carlile Aylmer Macartney neve a szélesebb hazai és nemzetközi történész társadalom előtt leginkább az 1938 és 1945 közötti időszakban Magyarország mellett kifejtett aktív diplomáciai, politikai és propaganda „lobbi” tevékenysége, valamint a brit és amerikai egyetemeken évtizedekig tankönyvként használt főbb művei² révén ismert. A modernkori brit-magyar kapcsolatok diplomácia- és politikatörténeti vonatkozásaival foglalkozó szakemberek a skót-ír származású brit történész Magyarországgal kapcsolatos tevékenységének különféle vonatkozásait már érintették³,

1 A tanulmány a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete által 2017. november 8-án megrendezett, 1867–történetiség, emlékezet és a politika vizuális nyelve című tudományos konferencián elhangzott előadás bővített, átdolgozott változata. A tanulmányhoz szükséges kutatások A magyar arisztokrácia kapcsolatrendszere a 16–20. században című, NKFI K 120197 számú pályázatának keretében és támogatásával készültek és a Klebelsberg Kunó Kutatói Ösztöndíj (2016. szeptember-október) keretén belül valósultak meg.

2 Carlile Aylmer Macartney: *October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929–1945*. I–II. Edinburgh, 1956–1957. (továbbiakban Macartney, 1956.) Magyar kiadása: Idem: *Október tizenötödike. A modern Magyarország története 1929–1945*. I–II. Bp., 2006.; Idem: *Hungary. (The Modern World. A Survey of Historical Forces.)* Foreword by H.A.L.Fischer. London, 1934. (továbbiakban Macartney, 1934.) Magyar kiadása: Idem: *Magyarország*. (Révai Világkönyvtár) Ford.: Fest Sándor – Kállay Miklós. Bp., 1936.; Idem: *Hungary. From Ninth Century Origins to the 1956 uprising*. New Brunswick – London, 2009. (továbbiakban Macartney, 2009.) (A kötet az 1962-es kiadás reprintje); Idem: *The Habsburg Empire 1790–1918*. London, 1969. (Reprinted with Correction 1971.), (továbbiakban Macartney, 1969/1971.)

3 Robert John Weston Evans: The Making of *October Fifteenth*: C. A. Macartney and his Correspondents. In: *British-Hungarian Relations since 1848*. (SSEES Occasional Papers 62.) Ed. by László Péter – Martyn Rady, London, 2004. (továbbiakban Péter – Rady, 2004.) 259–271.; Hugh Seton-Watson: Carlile Aylmer Macartney 1895–1978. In: *Proceedings of The British Academy*, LXVII. London, 1981. 411–432. (továbbiakban Seton-Watson, 1981.); Beretzky Ágnes: *Scotus Viator és Macartney Elemér: Magyarország-kép változó előjelekkel (1905–1945)*. Bp., 2005.; Lojkó Miklós: C. A. Macartney and Central Europe. = *European Review of History*, 6/1. 1999. (továbbiakban Lojkó, 1999.); Czigány Lóránt: Trianon angol kritikusa. Száz éve született „Macartney Elemér”. = *Magyar Nemzet*, 1/19. 1995. 14. (továbbiakban Czigány, 1995.); László Péter: The Political Conflict between R. W. Seton-Watson and C. A. Macartney over

BARTA RÓBERT

azonban „Macartney Elemérről”⁴ még nem született tudományos igényű, átfogó magyar nyelvű biográfia. A tanulmány elsősorban Macartney történelmi tevékenységét kívánja bemutatni, különös tekintettel Magyarországgal kapcsolatos írásaira és azon belül is a Kiegyezésről alkotott véleményére. Ez utóbbi szempont jelentőségét az adja, hogy Macartney 1926 és 1978 között folyamatosan publikált,⁵ számos Magyarországgal foglalkozó szaktörténelmi munkája több kiadást is megélt, bizonyíthatóan alakítva a korabeli brit és angol nyelven olvasó más országok közvéleményének Magyarország képét. Ebben a tekintetben meg kell vizsgálni Macartney és Szekfű Gyula kapcsolatát, hiszen a két életpálya többször is összefonódott, másrészt Macartney történelmi látásmódját jelentősen befolyásolta a magyar történész munkássága.⁶

MACARTNEY, A TÖRTÉNETÍRÓ

A folyamatosan publikáló, ilyen módon grafománnak is nevezhető Macartney pályája során a történelmi és a közéleti, diplomáciai tevékenység szorosan összekapcsolódott. 1921 és 1925 között bécsi brit alkonzulként kezdte diplomáciai pályafutását⁷ és már ebben az időben

---

Hungary. In: Péter – Rady, 2004. 167–193.; Ránki György: Találkozásaim Macartney Elemérről. = *Élet és Irodalom*, 7/8. 1978. 6. (továbbiakban Ránki, 1978.)

4 A brit és a magyar közvélemény főként a második világháború első éveiben, magyar nyelven sugárzott BBC rádió adásain keresztül ismerhette meg Macartney magyarosított nevét. Rádiós szerepléséről bővebben: Pál Monika: „Jó estét kívánok, itt Macartney Elemér beszél”. C. A. Macartney és a BBC magyar adása. In: *Angliától Nagy-Britanniáig. Magyar kutatók tanulmányai a brit történelemről*. Szerk. Frank Tibor, Bp., 2004. 340–357.

5 Carlile Aylmer Macartney: *Studies on Early Hungarian and Pontic History. Variorum collected studies*. Ed. by Lóránt Czigány – László Péter, Aldershot, 1999. A kötet Macartney 17 tanulmányát tartalmazza a korai és érett középkori Magyarországról, valamint Hugh Seton-Watson nekrológiáját és Macartney műveinek hét oldalas, a szerkesztők által 1915-től kronologikusan válogatott listáját (összesen 81 tétel).

6 Erre nézve ld.: Balogh József és C. A. Macartney levelezése. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, 1/2064., valamint Dénes Iván Zoltán: *A történelmi Magyarország eszménye. Szekfű Gyula a történetről és ideológus*. Bp., 2015. 364., 450. (továbbiakban Dénes, 2015.)

7 Ekkor kezdődött ellentmondásos kapcsolata Robert Seton-Watsonnal. Erre nézve ld.: *Correspondence with C. A. Macartney*. Library of the School of Slavonic and South East European Studies, University College London (továbbiakban UCL–SSSEES). SEW 17/15/5. A file 15 db levelet tartalmaz az 1921 és 1938 közötti időszakból, ebből 14-et Macartney írt Seton-Watsonnak. A levelezéssel kapcsolatban ld. még: Lojtkó, 1999. 44.

is többször járt Magyarországon, először Pécs környékén, Baranyában Krisztics Sándor pécsi egyetemi tanár és a Magyar Nemzeti Szövetség⁸ vendégeként. Bécsi éveiben személyes, baráti kapcsolatot épített ki a magyar követség katonai attaséjával, Hindy Ivánnal, aki 1944 végén tábornoki rangban Budapest városparancsnoka volt. Macartney a régi barátság miatt dedikálta⁹ az 1946-ban a népbíróság által halára ítélt és kivégzett Hindynek legismertebb művét – *October Fifteenth* – ezért időnként még manapság is szélsőséges politikai kontextusba helyezik Macartneyt és tevékenységét. 1926 és 1928 között az *Encyclopedia Britannica* munkatársaként, majd 1928 és 1934 között a brit *League of Nations Union* és az *Intelligence Department of the League of Nations* alkalmazottjaként széleskörű publikációs tevékenységet fejtett ki, mely a *League of Nations* tevékenységének népszerűsítése¹⁰ mellett, Magyarországgal kapcsolatos

8 Krisztics Sándor és a Magyar Nemzeti Szövetség korabeli brit kapcsolatairól: Barta Róbert: Oxfordi Magyar Liga a Magyar Önrendelkezésért. = *Debreceni Szemle*, 2/3. 1994. 371.

9 Macartney, 1956.: „*To the honoured memory of Iván Hindy, General. † August 26th, 1946.*”

10 Maurice Fanshawe – Carlile Aylmer Macartney: *What the League Has Done 1920–1936*. League of Nations Union. (továbbiakban LNU) 195. March 1936. 94.; LNU Miscelleneous. 1. *Austria. What the League Has Done for Austria*. 1934. LNU Pamphlet (C. A. Macartney közreműködésével); LNU Miscelleneous. 2. *The League and Human Welfare*. March, 1939. LNU Pamphlet, 155. Rochester, (A 4. fejezet – The Relief of Refugees – C. A. Macartney közreműködésével. 60–81); LNU Miscelleneous. 2. *Five Years Treaties 1919-1923*. LNU Pamphlet, 156. London, September, 1924. (C. A. Macartney közreműködésével 12.); LNU Miscelleneous. 2., *The International Federation of League of Nations Societies*. LNU Pamphlet, London, April, 1933. (C. A. Macartney közreműködésével 20.); LNU Miscelleneous. 3. *The Union at Work*. LNU Pamphlet, 252. London, July, 1923. (C. A. Macartney közreműködésével); LNU Miscelleneous. 4. *The League Cares for the Homeless*. LNU Pamphlet, London, 1928. (C. A. Macartney közreműködésével); LNU Miscelleneous. 4., *Minorities by C. A. Macartney*. LNU Pamphlet, 268. London, January, 1929. (C. A. Macartney 40 oldalas tanulmánya 11 alkalommal említi Magyarországot és a magyarságot: 8., 10., 17., 18., 25–29., 31., 37.); LNU Miscelleneous. 4. *A Memorandum on the Protection of Minorities*. London, 1934. (30 oldalas ajánlás a brit kormánynak C. A. Macartney közreműködésével); LNU Miscelleneous. 6. *Treaty Revision and the Covenant of the League of Nations*. LNU Pamphlet, 353. London, August, 1933. (C. A. Macartney közreműködésével. Magyar vonatkozások: 9–13.); LNU Miscelleneous. 7. *The Assembly at a Glance*. LNU Pamphlet, 373. London, October, 1934. (C. A. Macartney közreműködésével. Magyar vonatkozások: 10–11.); LNU Miscelleneous. 7. *The League of Nations and the Coal Problem by C. A. Macartney*. LNU Pamphlet, 384. London, May, 1935. 29.; LNU Miscelleneous. 8. *Refugees and the League*. LNU Pamphlet, 389. London, September, 1935. 60. (C. A. Macartney: *Refugees* című munkájának felhasználásával); LNU Miscelleneous. 8. *The Minorities Problem. Report by the Executive Committee of the*

publikációkat¹¹ is eredményezett Ezekből a munkákból kiderül, hogy szerzőjük erős szociális érzéssel rendelkezett, liberális alapállása és reformpárti gondolkodása a későbbiekben, a Magyarországgal kapcsolatos írásaiban is megjelenik. Ebben az összefüggésben Macartney többször is bírálta a Horthy-rendszert a földreform elmaradása és az elégtelen szociálpolitika miatt. Ugyanakkor Macartney kritikusan hangsúlyozzák, hogy a brit történész-diplomata írásaiban túlságosan magyarbarát volt, a Horthy-rendszerrel alapvetően pozitív képet festett és történelmi attitűdjében közel állt a Szekfű Gyula által képviselt történelmi iskolához. Kapcsolata Szekfű Gyulával az 1920-as évek elején kezdődött Bécsben, ahol Szekfű, mint a korábbi osztrák-magyar levéltár munkatársa és ekkor már magyar részről annak felszámoló biztosa bevezette Macartneyt a magyar történelem forrásainak tanulmányozásába.¹² Az 1920-as években mindketten az *Encyclopedia Britannica* szócikkírói voltak és leveleztek is egymással. 1929 tavaszán Szekfű felkérte Macartneyt, hogy vállalja a Londoni Egyetemen alapítandó magyar tanszék vezetését. Ez azonban a világválság okozta pénzügyi nehézségek, valamint a korabeli angol belpolitikai és tudománypolitikai viták miatt csak évekkel később és Macartneyt mellőzve valósulhatott meg. Szakmai kapcsolatuk és személyes

---

League of Nations Union. LNU Pamphlet, 427. London, June, 1942. 8. (C. A. Macartney közreműködésével. Magyar vonatkozások: 2–3.); LNU Miscellenous. 10. *Social and Economic Planning by C. A. Macartney. Report on the Industrial Advisory Committee Conference (February 19–21, 1935.)*. LNU Pamphlet, 383. London, May, 1935. 95. (C. A. Macartney bevezetőjével).

11 Macartney, 1934., Idem: *National States and National Minorities*. London, 1934. 553.

12 Részben Szekfű biztatására, Macartney 1938 és 1951 között szerzőként is aktívan közreműködött a magyar történelem korai forrásainak angol nyelvű kritikai kiadásaiban: *Studies of the Earliest Hungarian Historical Sources*. 1–2.: *The Lives of St Gerald, The Composition of the Zágráb and Várad Chronicles and their relationship to the longer narrative chronicles*. In. *Études sur l'Europa Centre-Orientale, Ostmitteleuropäische Bibliothek* 18. Dirigées par Emeric Lukinich, 1938. 456–507. Idem: *Studies of the Early Hungarian Historical Sources III/1–2. The relations between the narrative Chronicles and other historical texts., The Attila Saga, The Hun Chronicle, and T*. In. *Études sur l'Europa Centre-Orientale, Ostmitteleuropäische Bibliothek* 21. Dirigées par Emeric Lukinich, 1940. Idem: *Studies of the Early Hungarian Historical Sources III–IV. (recte part IV.): The Hungarian Texts Relating to the life of St. Stephen. IV (recte part V): The interpretation of the Chronicon Pisonense and the Genealogy of Almus on (!) the Chronicon Budense*. In. *Études sur l'Europa Centre-Orientale, Ostmitteleuropäische Bibliothek*, 21/a, Dirigées par Emeric Lukinich, 1940.; Idem: *Studies of the Earliest Hungarian Historical Sources VI: Unrecognised components of the Chronicon Budense. VII: The Origin, Structure and the Meaning of the Hun Chronicle*. Oxford, 1951. 184.

barátságuk azonban fennmaradt.¹³ Később, 1943-ban Szekfü, nyílt náciellenes kiállása miatt már az angliai emigrációt fontolgatta, melyet Törökországon keresztül tervezett megvalósítani, azt remélve, hogy Macartney segítségével majd oxfordi egyetemi katedrához jut. Ebből azonban semmi sem lett, mert a magyar külügy nem támogatta Szekfü isztambuli utazását¹⁴ és az is kérdéses volt, hogy ekkor Macartney rendelkezhet-e olyan befolyással, hogy egyetemi pozícióba juttassa magyar tudóstársát. Szakmai kapcsolatuk mindenesetre túlélte a háború viharait, amit az is bizonyít, hogy Macartney az *English Historical Review* 1947-es évfolyamában recenziót írt Szekfü Gyula, *Állam és nemzet* című, francia nyelven megjelent munkájáról.¹⁵

1938 és 1946 között Macartney közhivatalnokként a *Foreign Office* szolgálatában állt, előbb mint az Arnold Toynbee vezette *Foreign Research and Press Service* (F.R.P.S.) munkatársa, majd 1943-tól mint a *Foreign Office Research Department* (F.O.R.D.)¹⁶ alkalmazottja. Külügyi tisztviselőként is nyugodtan nevezhetjük grafománnak, de a korabeli hatályos brit törvények szerint minden hosszabb írásához már engedélyt kellett kérnie a *Foreign Office*-tól. Írásainak jól körülhatárolható, tematikus csoportja a külügyi tisztviselőként készült munkák. 1938 és 1946 között több mint 120 rövidebb-hosszabb memorandumot készített Magyarországról és Közép-Európáról a *Foreign Office* számára. A F.O.R.D. alkalmazottjaként 1943 nyara és 1946 ősze között szinte minden Magyarországgal kapcsolatos diplomáciai jelentést ellátott különböző hosszúságú szeljegyzetekkel (*Minutes*). Ez három és fél év alatt több mint háromszáz *Minutes*-t jelentett, amelyekből kiderül, hogy Macartney pontos, naprakész

13 Czigány, 1995. 14.

14 Dénes, 2015. 364.

15 Carlile Aylmer Macartney: *État et nation* by J. Szekfü. = *English Historical Review*, 62/243. 1947. 264–265.

16 A *Foreign Research and Press Service* (F.R.P.S.)-ről és a *Foreign Office Research Department* (F.O.R.D.)-ről részletesen: Bán D. András: *Pax Britannica. Brit külügyi iratok a második világháború utáni Kelet-Közép Európáról, 1942–1943*. Bp., 1996.; Christopher Brewin: Arnold Toynbee and Chatham House. In: *Chatham House and British Foreign Policy 1919–1945. The Royal Institute of International Affairs during the interwar period*. Eds. Andrea Bosco – Cornelia Navari, London, 1994. 137–161. (C. A. Macartney említése: 132; 136. jegyz., 147., 212., 234., 248.); Robert H. Keyserlingk: Arnold Toynbee's Foreign Research and Press Service, 1939–43 and its Post-War Plans for South-East Europe = *Journal of Contemporary History*, 21. 1986. 539–558. (C. A. Macartney említése: 553; 21. és 71. jegyz.)

és bennfentes információkkal rendelkezett a magyar ügyekről.¹⁷ 1943-tól ő szerkesztette a *Foreign Office* térséggel foglalkozó heti sajtószemléjét (*Reports & Bulletins of Axis Controlled Europe*) és a későbbiekben döntő részt vállalt a Magyarországról szóló *Handbook* összeállításában (1944–1945).¹⁸ Ezeken túl szorosán együttműködött a második világháború alatti brit külpolitika és hírszerzés olyan fontos szervezeteivel, mint a *Political Intelligence Department* (P.I.D.) és a *Warfare Executive Committee* (W.E.C.) Ebben a funkciójában 1945. július 17-én és 18-án brit részről ő hallgatta ki Horthy Miklóst luxemburgi hadifogságában.¹⁹

Macartney történészi, egyetemi oktatói pályafutási döntően az oxfordi *All Souls College*-hoz kötődött, 1936 és 1965 között *Research Fellow*, 1976-tól pedig az 1978-ban bekövetkezett haláláig *Fellow Emeritus* volt. 1951 és 1957 között az *Edinburgh University*-n is tartott kurzusokat (*Montagu Burton Professor of International Relations*). 1946 végén Macartney kilépett a külügyi szolgálatból és minden idejét a tudományos tevékenységnek szentelte. Magánkönyvtárának nagy része (826 tétel, ebből 112 magyar nyelvű, köztük Szekfü Gyula számos, Macartneynek dedikált munkája) jelenleg a *Lancaster Univeristy* könyvtárában található.²⁰

C. A. Macartney írásai és magyarországi kapcsolatrendszere nem szűkíthető le a magyar történelemmel kapcsolatos tudományos, publikációs tevékenységre. Legismertebb műve (*October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929-1945. Edinburgh, 1956-1957.*) mellett több tucat Magyarországgal kapcsolatos monográfiát, tanulmányt és cikket publikált. Válogatott publikációs listája 1915 és 1978 között 80 tételt tar-

17 A londoni *The National Archives* (továbbiakban TNA) 1938 és 1946 közötti magyar külpolitikával foglalkozó file-jai (FO/371/2300–5900), egyéb iratanyagokkal együtt 355 olyan levéltári dokumentumot tartalmaznak, melyekben a Macartney által írott és/vagy az ő közreműködésével készült memorandumok, *minute*-ok találhatóak. Emellett az oxfordi *Bodleian Library Western Manuscripts* gyűjteménye (*Weston Library*) tartalmazza a Macartney által a *Foreign Office*-nak készített memorandum másolatait és az ezekhez kapcsolódó, részben magánjellegű levelezést (Carlile Aylmer Macartney Papers, MSS, Eng. Box 12.)

18 *Hungary Basic Handbook*. London. Part I.: Historical, Political and Social. March, 1944. pp.99. Part II.: Economic Survey. May, 1944. pp.56. Part III.: Supplement. Who's Who. January, 1945. pp.108 (Az első kötet II. és V. fejezetei C. A. Macartney közreműködésével készültek.)

19 *Report on Admiral Horthy*. TNA War Office WO204/12489. Magyarul: Egy angol professzor beszélgetései Horthy Miklóssal. = *Élet és Tudomány*, 48/36. 1993. 1128–1130. és ibid. 48/37. 1993. 1160–1162.

20 Mary S. St. Germain: *The C. A. Macartney Collection*. Lancaster, 1981.

talmaz, közöttük olyan munkákat, melynek révén Macartney nemzetközi ismertségre tett szert.²¹

Közéleti, publicisztikai tevékenysége során Macartney több Magyarországgal kapcsolatos előadást tartott a Royal Institute of International Affairs (Chatham House) felkérésére.²² 1921 és 1971 között több mint húsz alkalommal járt Magyarországon és a *Foreign Office*-ban már 1940-től őt tartották az első számú Magyarország szakértőnek. A brit és a magyar közvélemény mégis inkább az 1943-ig tartó, magyar nyelven sugárzott BBC rádió adásain keresztül ismerhette meg a nevét. Ezek a rádiós szereplések ellentmondásos hatásokat és reakciókat váltottak ki és ezek után Macartney-t egyértelműen a Horthy-rendszert támogató, magyarbarát személyiségként kezelték.²³ Ez okozta személyes ellentétét és politikai szakítását Robert Seton-Watsonnal, akit sokan cseh, szerb és románbarátként aposztrofáltak. A két „kelet-európai lobbista” közötti

21 Carlile Aylmer Macartney: *National States and National Minorities*. Issued under the auspices of Royal Institute of International Affairs, London, 1934.; Idem: *Hungary and Her Successors (1919–1937). The Treaty of Trianon and its Consequences*. Oxford, 1937.; Macartney, 1934. 376.; Macartney, 2009., Idem: *The Danubian Basin*. (Oxford Pamphlets of World Affairs. 10.), Oxford, 1939. 32. (New edition: 1941. Magyar kiadása: Idem: *A Dunamedence problémái*. Cambridge, 1942. In. *Current Problems* 12. Ed. by E. Barker, Bp., 1943.); Carlile Aylmer Macartney – Alan Warwick Palmer: *Independent Eastern Europe*. London, 1962.; Macartney, 1969.

22 Macartney 1931 és 1946 között hat előadást tartott a Chatham House-ban, ezek keretei általában a magyarországi újtairól szóló beszámolók voltak. Részletesen: Idem: *The Situation in Hungary. October 12th 1931*. (Macartney előadásának és azt azt követő vitának 25 oldalas gépelt változata). Library of Royal Institute of International Affairs (továbbiakban RIIA), 8/161.; Idem: *Some Aspects of Present-Day Hungary. 2nd December 1937*. (Macartney előadásának 18 oldalas és az azt követő vitának 12 oldalas gépelt változata), RIIA 8/475.; Idem: *Conditions in Hungary. 1946, March, 18, 1946*. (Macartney előadásának és az azt követő vitának 10 oldalas gépelt változata), RIIA 8/1209.; Idem: *Ruthenia: A Problem of the Future. 27, February 1936*. (Macartney előadásának 16 oldalas és az azt követő vitának 11 oldalas gépelt változata), RIIA 8/399.; Idem: *Political Relations in the Balkans. 2nd February 1931*. (Macartney előadásának és az azt követő vitának 24 oldalas gépelt változata), RIIA 8/120.; Idem: *Hungary and the Present Crisis. 2nd February 1931*. (Macartney előadásának és az azt követő vitának 24 oldalas gépelt változata), RIIA 8/551.

23 *Propaganda to Hungary*. TNA FO/371/30965 C.5358.; *Czechoslovak criticism of the BBC propaganda broadcast to Hungary*. TNA FO/371/30965 C.6701/116/21.; *BBC Surveys of European Audiences: Czechoslovakia, Poland and Hungary*. TNA FO/371/34383 C. 3345/50/62.; *Hungarian Broadcast from London*. TNA FO/371/26624 C. 4270/2240/21.; *Hungarian Broadcast from BBC*. TNA FO/371/26624 C. 5898/2240/21.; *Jaroslav Císař feljegyzése Seton-Watson részére Macartney rádió adásairól* (2 oldalas gépelt szöveg, évszám nélkül, valószínűleg 1941. október–november). UCL–SSSEES, Seton-Watson Papers, SEW 14/1/1.

BARTA RÓBERT

kapcsolat akkor szakadt meg végérvényesen, amikor Macartney 1938 kora őszén két írást is közzétett a *Times*-ban, melyekben kifejtette, hogy a magyar-szlovák történelmi ellenségeskedés nyugvópontra juthat, hogyha a nagyhatalmak teljesítik Magyarországnak a Felvidék déli részével kapcsolatos, etnikailag szerinte jogos területi igényeit.²⁴

Furcsa íroniája kettejük konfliktusokkal terhelt kapcsolatának, hogy Macartneyről máig talán a legkorrektebb pályaképet halála után három évvel éppen Hugh Seton-Watson, Robert Seton-Watson fia adta.²⁵

MACARTNEY ÁLLÁSPONTJA A KIEGYEZÉSRŐL

Már az 1934-ben megjelent Hungary című összefoglaló történelmi feldolgozásban, majd annak későbbi, bővített és átdolgozott változatában (1962), valamint a Dunamedence problémái és az Október 15-e című munkák előszavában megragadható Macartney sommás értékelése a Kiegyezésről, miszerint az nem volt más, mint „*a magyar uralkodó rétegek és a Habsburgok közötti együttműködés újraértelemezése, megerősítése.*”²⁶ Az 1969-ben megjelent és 1971-ben átdolgozott 908 oldalas Habsburg Birodalom történelmi nagymonográfiájában Macartney 74 oldalt szentelt a Kiegyezés átfogó ismertetésének.²⁷ A kötet egyébként a manapság újra előtérbe került és a nemzeti történetírást fölülíró, birodalomtörténet írást hangsúlyozó irányzat előfutárának is tekinthető, amennyiben a szerző leginkább a Monarchia központi intézményeit, a központi kormányzati apparátust és a birodalmi elitet, valamint az uralkodói rendeleteket, intézkedéseket és azok hatásait, következményeit állítja vizsgálódásainak középpontjába.²⁸ Macartney hangsúlyozza, hogy

24 Grievances of Minorities: The Case of Hungary. A letter by C. A. Macartney. *The Times*, 1938. 10. 07. 10. (C. A. Macartney 1938. szeptember 19-én Budapestről írott levele. A levelet politikai nyomásra a *The Times* csak a müncheni szerződés aláírása után közölte.); Carlile Aylmer Macartney: Magyar and Slovak. The rival claims: an opportunity for just revision. *The Times*, 1938. 10. 26. 5–16.

25 Seton-Watson, 1981.

26 Macartney, 1956. 3.: „*It was [...] a re-establishment of the partnership between the Crown and the Hungarian ruling classes.*”

27 Idem, 1971. 495–568. (Chapter 11: Eight Years of Correction.)

28 Macartney Habsburg Birodalommal kapcsolatos történet szemléletének hatása leginkább Robert J. W. Evans és Péter László munkásságában érhető tetten, akik Oxfordban tanítványai is voltak az *All Souls College* professzorának. Ld. Robert John Weston Evans: *The Making of the Habsburg Monarchy, 1550–1700: An Interpretation*. New York, 1979.; Péter László: *Az Elbától keletre*. (Tanulmányok a magyar és kelet-európai történelemből.) Bp., 1998.

nem akart nemzeti történelmet²⁹ írni, mert az feltétlenül torzította volna az összképet, ugyanakkor Magyarországnak a birodalomban elfoglalt helyét külön fejezetben ismertette.³⁰

Véleménye szerint a Kiegyezés megkötésével „a kárpát-medencei magyar szupremáciát féltő mérsékelt politikai erők (Deák-párt) összefogtak Béccsel, hogy Magyarországon fenn tudják tartani uralmukat a nemzeti kisebbségek fölött és elejét vegyék a társadalmi feszültségeknek. Ezért egyeztek meg a Habsburgokkal, melyet „szükséges rossz”-ként (*necessary evil*) fogadtak el.”³¹ Ugyanakkor véleménye szerint a Kiegyezés nem volt valamiféle örökké tartó és univerzális megoldás a Monarchia és a tágabb térség problémáira, hanem inkább egy, a fennálló helyzetből adódó, ad hoc megegyezés volt a bécsi udvar és a magyar elit között, melybe a birodalom más nemzetiségeinek politikai vezetői – jobb megoldás híján – kényszerűen beletörődtek.³² Macartney szerint ebben a tekintetben a magyarok számára 1867-ben a nemzeti, nemzetiségi kérdés (nacionalizmus) fontosabb ügy volt mindenféle társadalmi, gazdasági, vagy külpolitikai aspektusnál. Mielőtt azonban ebből azt szűrni le, hogy Macartney minden magyarokkal kapcsolatos történeti áttekítésében ezzel a néhány sommás megjegyzéssel mintegy elintézi a Kiegyezés ügyét, vegyünk figyelembe két további szempontot. Egyrészt Macartney nem csupán a magyar, de az osztrák történelem szakértőjének is számított (kitűnő német nyelvtudás, osztrák diplomáciai szolgálat), így nagy mélységben ismerte a kiegyezés kori osztrák belpolitikai viszonyokat. Másrészt szinte minden Magyarországról szóló hosszabb-rövidebb angol nyelvű munkája érthető módon az ismeretterjesztést is szolgálta, ilyenformán szaktörténeti nyelvezete számos ponton és esetben, sokszor a kiadók kérésére egyszerűsödött.

A korabeli magyar dzsenti réteg kritikája ugyanúgy tetten érhető Macartney-nél, mint Szekfűnél, ugyanakkor a 19. századi magyar zsidóság térhódításának szekfű-i kritikája, „nem köszön vissza” Macartney

29 Macartney, 1971. xii.: „*But the tribal histories [...] cannot be completely satisfactory even for their own tribes, for the political, social and economic development of each people was bound up with and largely conditioned by that of the others, without some knowledge of which it does not even make a sense.*”

30 Macartney, 1971. 687–739. (Hungary under Dualism, 1867–1903)

31 Idem, 1956. 11.

32 Idem, 1971. 567.: „*The Compromise was not even in intention a general settlement of the problem of the Monarchy, still less of that of Central Europe. It was an ad hoc agreement between Francis Joseph and the Hungarian leaders, other parties intervening with more or less effects, under which each “compromised” by making certain sacrifices of rights and aspirations in the interest of security.*”

írásaiban. 1970-ben, egy hosszabb tanulmányában Macartney összefoglalta a Kiegyezéssel kapcsolatosan addig megfogalmazott álláspontját.³³ Mindenekelőtt fontosnak tartotta a történeti-fogalmi tisztázást, ezért kétvázlasztotta és definiálta a Kiegyezés és a dualizmus fogalmait. Úgy látta, hogy amíg a Kiegyezés nem volt más, mint egy kétoldalú megegyezés a magyar király (Ferenc József) és a magyar nemzet képviselői között (az 1867/12. tc. alapján), addig a dualizmus – az előbbi törvényre alapozva – egy szélesebb politikai szerkezetet jelentett, meghatározva a Habsburg Monarchia politikai berendezkedését egészen 1918-ig. A Magyar Korona országai és a volt Habsburg örökös tartományok, mint két politikai entitás 1867 előtt önálló államisággal, azon belül eltérő berendezkedéssel rendelkeztek, de mindig voltak közös ügyeik. Macartney hangsúlyozza, hogy ezeket a közös ügyeket már a Pragmatica Sanctio is tartalmazta.³⁴ Szerinte az igazi kérdés valójában az volt, hogy a Kiegyezés valós választ adott a birodalom problémáira, vagy csupán egy válaszadási kísérletnek tekinthető. Áttekintése során részletes leírást kapunk a Kiegyezés közvetlen előzményeiről, a neoabszolutizmus elnyomó rendszeréről és annak fenntarthatatlanságáról. Ebben a tekintetben Macartney az olasz Risorgimento kezdetét (tehát a háborút a Piemont-Szárd Királysággal és a villafranca-i békét), a német-osztrák liberális ellenzék birodalmon belüli szerepét és a magyar ellenzék tevékenységét azonos súlyúnak tartotta, noha hangsúlyozta, hogy ez utóbbi két csoport is több belső frakcióra oszlott. A magyar ellenzék vezető ereje, az 1855-től egyre erősebbé váló Deák Párt (Macartney szóhasználatával) elvetette a szeparatizmust, elfogadta a Pragmatica Sanctio-t, de Macartney szerint maga Deák is túlzottnak tartotta a közös ügyek terén tett korábbi engedményeket. Az osztrák császári seregek 1859-es lombardiai veresége ugyan felgyorsította a megegyezéssel kapcsolatos politikai ritmusát, de Macartney szerint Ferenc József még ekkor sem kötötte össze ezt a vereséget a magyarok felé tett „gesztus politizálással,” mert legfőbb célja ekkor is a Monarchia egybentartása volt.³⁵ Az ekkor tett engedmények (októberi diploma, februári pátens)

33 Idem: The Compromise of 1867. In: *Studies in Diplomatic History. Essays in Memory of David Boyne Horn*. Ed. by Rognhild Hatton – Matthew Smith Anderson, London, 1970. 287–300. (továbbiakban Macartney, 1970.)

34 Ibid. 288.: Pragmatic subjects, common interests.

35 Ibid. 291.: „After this there began the story of Franz Joseph's retreat towards constitutionalism, his object being to find an ally which would help him to hold the Monarchy together at the least cost of his authority. It was zigzag course, during which one such ally after another was tried and proved ineffective. It is often written [...] that this concessions to Hungary began on the morrow of the armistice of Villa Franca. This

inkább az osztrák tartományoknak jelentettek alkotmányos reformot, ugyanakkor az arisztokrata származású birodalmi elit vezette föderatív alkotmányos reform kísérlet zátonyra futott. Ebben a tekintetben a Jaroslav Clem-Martinitz cseh gróf vezette Föderális Nemesi Párt 1859 és 1861 közötti programja és működése teljes kudarcnak bizonyult. Ráadásul 1861 és 1865 között a birodalmi *Reichsrat*-on belül olyannyira megerősödött az erőteljes centralizációs programot hirdető osztrák-német szárny, hogy emiatt a birodalmi gyűlés működését ekkor már nemcsak a magyarok, de a csehek, horvátok, lengyelek is bojkottálták. Macartney szerint 1866-ra (az osztrák-porosz háború kezdete) a magyar és osztrák tárgyaló felek között a szakadék már csak ott húzódott, hogy Ferenc József még ekkor is közös birodalmi parlamentben gondolkodott. Az áprilisi törvényekkel és a közös ügyekkel kapcsolatban azonban már megvolt a tárgyalási alap.³⁶ Macartney ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a lengyel, cseh és horvát politikai vezetők föderalista elképzeléseit nem Deákék futtatták zátonyra, hanem a birodalom szláv elitjei közötti mély és szerteágazó ellentétek.³⁷

A Kiegyezés létrehozásában a brit történész fontosnak látta Andrássy Gyula gróf szerepét, aki felvidéki birtokokkal rendelkező, liberális elveket valló magyar arisztokrataként a szláv veszéllyel szemben javasolta a magyar-osztrák (német) összefogást. Ez a brit történész szerint sommázva akár a dualista rendszer egyik alapvetése is lehetne.³⁸ Sajátos párhuzamként úgy látta, hogy az osztrák belpolitikában a birodalmi föderalisták és a birodalmi centralisták éppúgy támadták a kiegyezéspárti Habsburg-udvart, mint Magyarországon a Kossuth-pártiak Deákékat, ráadásul ugyanúgy érvelve: túl nagy engedményekre kényszerülünk.³⁹

---

is not the case [...] Francis Joseph was still entirely against any concessions to any group of Hungarians.”

36 Ibid. 295.

37 Ibid. 296.

38 Ibid. 296.: *„You take care of your Slavs [...] and we take care of ours /the version barbarians-for the Slavs-is not authenticated, although it would have been characteristic enough/ a lapidary formulation of what is usually said to have been the philosophic basis of Dualism.”*

39 Ibid. 296–297.: *„[...] in Hungary [...] a considerable party still thought that Deák was going too far in conciliation, and even more in Austria, from the federalists headed by Belcredi, on the one hand and the German centralists on the other.”*

A Kiegyezéshez vezető út objektív és döntően korrekt áttekintése után Macartney értékeli az osztrák-magyar megegyezést és megpróbál a kiindulópontként szereplő kérdésre is válaszolni. Hangsúlyozza, hogy a Kiegyezést nagyon rosszul fogadták a csehek és a keményvonalas német centralisták, ellenérveiket pedig még évtizedekig használták a Kiegyezés ellenzői. Eszerint a az osztrák(német) és magyar hegemonia a birodalom két felében halálra ítélte a Monarchiát, hiszen lehetlenné tette a nemzetiségi mozgalmak jogszerű kibontakozását és ezzel az irredentizmus felé sodorta őket. Másrészt a Lajtán túli lakosság számára is igazságtalan volt, hiszen az ott élő népesség száma meghaladta a magyarság létszámát (nem beszélve a gazdasági fejlettségbeli különbségekről), így a két nemzet közötti paritás elve súlyosan sérült. Ehhez azonban jogosan fűzi hozzá Macartney azt, hogy a magyarok viszont a közös hadsereg és a közös pénzügyek terén egyáltalán nem voltak paritásos helyzetben. Noha hangsúlyozza, hogy a Kiegyezés nyilvánvalóan nem volt ideális megoldás a közép-európai nemzeti, nemzetiségi és társadalmi problémák megoldására, azt azért abszurdnak tartja, hogy annak megkötése törvényszerűen vonta volna maga után a dualista rendszerre halálos veszélyt jelentő irredentizmus megerősödését.⁴⁰ Összességében úgy látta, hogy minden Kiegyezés ellenes koncepció (abszolutizmus, arisztokratikus föderalizmus, német típusú centralizáció, ausztró-szlávizmus, a Kossuth-féle magyar szeparatizmus) végső soron azért bukott meg, mert az azokat támogató erők mindig gyengébbek voltak, mint az osztrák-magyar megegyezés hívei.⁴¹ Csak a Kiegyezésnek és az ez alapján létrejött dualista rendszernek volt erősebb a támogatottsága, mint az elutasítottsága és ezért volt életképes. Hangsúlyozza, hogy a dualista rendszer háromszor annyi ideig létezett, mint az 1918 után a térségben létrehozott új berendezkedés.⁴²

40 Ebben az összefüggésben Macartney a dél-tiroli olaszok példáját említi, ahol nagyon erős volt az irredenta mozgalom – maga a kifejezés is innen származik – mégsem ez okozta az Osztrák-Magyar Monarchia bukását, sőt, a birodalmon belüli más nemzetiségi mozgalmakkal összevetve a dél-tiroli olaszok mozgalma nagyon is kezelhetőnek bizonyult. Ibid. 298.

41 Macartney, 1971. 568.: „*Any possible alternative to that of 1967 would have created other discontent, inflicted other injustices, and the real touchstone by which Dualism must be judged is not whether it was good but whether it was better (or less bad) than the possible alternatives to it.*”

42 Macartney, 1970. 299.: „*[...] living for fifty-one years-a very long life for any structural arrangement of central Europe, about three times as long as that with which the Allies tried to replace it after 1918.*”

Végül Macartney megjegyzi, hogy a dualista berendezkedésben sem magyar részről, sem osztrák részről nem volt semmi új, hiszen a közös védelmi és külpolitikát leszámítva a Pragmatica Sanctio és az 1790. X. tc. már biztosította Magyarország belső önállóságát a birodalmon belül. A Lajtán túli területek alkotmányos helyzetében sem történt sok újdonság, mert az 1849 áprilisi Stadion-féle alkotmány, valamint az 1861-es februári pátenz már rendezte helyzetüket (már Mária Terézia is egységesen kezelte ezeket a területeket azzal, hogy 1749-ben megszüntette a cseh és osztrák udvari kancelláriát és bevezette helyette a *Directorium*-ot és az *Oberste Justizstelle*-t). Ugyanakkor Macartney hangsúlyozza, hogy a Kiegyezés Ferenc József számára a magyarok irányába folytatott kompromisszumos politika végső határát jelentette, míg Budapestről nézve ez csak egy korszak kezdete volt, melyben a mindenkori magyar politikai elit az ún. közjogi kérdés (*issue of public law*⁴³) napirenden tartásával permanensen az adott és folyamatosan változó körülményekhez kívánta igazítani a Ausztriával fenntartott viszonyt.⁴⁴

A Kiegyezés és annak következményeképpen létrejött dualista rendszer Macartney szerint valójában egy régebbi berendezkedés adaptációja volt az újabb viszonyokhoz, mely azért volt sikeres, mert „ötven éven át egyben tartott egy ötvenmilliós népességet, ami a térség történetében unikális jelenség volt.”⁴⁵

Macartneyt a Magyar Tudományos Akadémia a háború után külföldi levelező tagjai közé fogadta és annak ellenére, hogy kommunista nyomásra 1949-ben megfosztották MTA tagságától, haláláig büszkén használta az MTA tagja titulust. 1946-ban visszavonult a külügyi szolgálattól, de továbbra is aktívan tartotta a kapcsolatot a magyarsággal. Többször tett látogatást amerikai magyar szervezeteknél, az 1956-os forradalom leverése után Ausztriába utazott, hogy a menekülttáborokba került magyarokat segítse. A háború előtt az *Anglo-Hungarian Society* egyik vezetőjeként, később az *Anglo-Hungarian Fellowship* elnökeként nagy

43 Ez Macartney értelmezésében lényegileg a magyar nemzet és a mindenkori magyar uralkodó között fennálló kapcsolat.

44 Macartney, 1971. 687.: „It has been said that while Francis Joseph looked on the Compromise as the end of the process, the Hungarians regarded it as a beginning [...] the Hungarians[...] entire political history had consisted of a series of periodical re-statement of their relationship to their Monarch [...] If satisfactory to them, it should be maintained; if it proved unsatisfactory, they were as a nation neither legally nor morally bounded to refrain from trying to get it amended.”

45 Macartney, 1970. 299.: „The proof of the pudding, to change the metaphor, is in the eating: and by that test the Compromise, if not generally palatable, at any rate contained enough vitamins to support fifty million people for fifty years.”

BARTA RÓBERT

szerpe volt abban, hogy az Angliába menekült magyarok beilleszkedése sikeres legyen. Ahogyan művei és gyakorlati tevékenysége, úgy személyisége sem volt ellentmondásoktól mentes. Mindez leginkább a Robert Seton-Watsonnal fenntartott kapcsolatában érhető tetten, aki Macartney-t mindvégig kis mértékben antiszemitanak és nagymértékben magyarbarátnak tartotta. Macartney azonban egyik utolsó konferencia szereplésén (Haifa, 1972. április) a két világháború közötti magyar külpolitikáról és a zsidókérdésről szóló előadásában imponálóan rácáfolt erre, előadását egyöntetű elismerés fogadta.⁴⁶

A történész-diplomata Macartney kétségtelenül magyarbarát lobbistaként sokat tett azért, hogy a brit közvélemény a Horthy-rendszerre árnyaltabban és kevésbé ellenségesen tekintsen. Ezt leginkább *Foreign Office*-beli tevékenységével és rádióbeszédeivel tudta elérni. Történeti munkáiban objektivitásra, szakmaiságra és pontosságra törekedett (így a Kiegyezés bemutatásában és megítélésében is), egyéb publicisztikájában (cikkek, beszédek) már inkább tetten érhető a magyarság iránti rokonszenv. Az *All Souls College* történész professzora 1945 után is fenntartotta kapcsolatait Magyarországgal, de ez már inkább szakmai, mintsem politikai jellegű volt.⁴⁷

---

46 Idem: Hungarian Foreign Policy during the Inter-War Period, with Special Reference to the Jewish Question. In: *Jews and non-Jews in Eastern Europe 1918–1945*. Ed. by Bela Vago – George Lachmann Mosse. New York – Jerusalem, 1974. 125–136. Erről ld. még: Major Róbert: *Macartney a magyar zsidókról*. München, 1961.

47 Macartney 1945 utáni magyar kapcsolatairól bővebben: Ránki, 1978. 6.; Czigány, 1995. 14.

Summary

Róbert Barta:

C. A. Macartney (1895–1978) as a historian and his writings on the Compromise of 1867

The study is focusing on the life of C. A. Macartney as a historian especially on his writings and standpoint on the Compromise of 1867 (as a case study). The importance of this point goes back to the fact that he published a good number of books and articles on Hungary between the period of 1926 and 1978 and it is improved that this very rich publication activity of him basically influenced the attitudes of the English speaking intellectual world towards Hungary and the Hungarians.

In the life of Macartney the career as a diplomat and his so-called graphoman historian activity were closely connected. Although he was an expert of modern Hungarian history and worked for the British Foreign Office as a member of the Foreign Office Research Department (FORD) during WWII years, he also had a very well grounded knowledge on the history of the Habsburg Empire.

In a larger essay written in 1970 Macartney has summarized his former ideas on the Compromise. Macartney states that the Compromise was not the ideal solution for the national and social problems of Central-European nations but to say that the „opressed nationalities” were driven into irredentism-as deadly danger to the Dual Monarchy- is absurd. By his opinion only Dualism (with the core of the Compromise) had stronger backers than opponents. So, absolutism, aristocratic federalism, neo-German centralism, Austro-Slavism and the Hungarian separatism (Kossuth group) had failed because the forces opposed to them were stronger than those in favoured of them.

The Dualist system came to alive for 51 years which was three times longer that with which the Allies tried to replace it after 1918. He thinks that the Compromise and the Dualist system was a kind of adaptation to the new conditions of an old structure. Whether it is true or not but this standpoint of Macartney influenced generations of English-speaking historians of that subject and this fact well indicates the importance and influence of C. A. Macartney as a historian.